

Maciej Basaj

**POSTAWY ROLNIKÓW WOBEC PRZYSZŁOŚCI
WŁASNYCH GOSPODARSTW W REGIONIE
ROZDROBNIONEGO ROLNICTWA**

**FARMERS' ATTITUDES AGAINST FUTURE
OF THEIR OWN FARMS IN THE FRAGMENTED
AGRICULTURAL REGION**

Słowa kluczowe: rolnicy, gospodarstwa rolne, przemiany strukturalne.

Key words: farmers, farms, structural alternations.

Synopsis: W artykule zostały zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych w 2009 roku wśród rolników sześciu gmin położonych w regionie Małopolski. Celem artykułu jest zaprezentowanie opinii i postaw rolników wobec dokonujących się w ich otoczeniu przemian strukturalnych. Poznanie zamierzeń rolników co do dalszych losów własnych gospodarstw, a także ocen wobec przyszłości gospodarstw rolnych w ich okolicy, może mieć szczególne znaczenie w programowaniu i prognozowaniu dalszego rozwoju obszarów wiejskich – zwłaszcza w takim regionie wysokiego przeludnienia agrarnego, jakim jest Małopolska.

1. WSTĘP

Dorobek naukowy oraz praktyczny dzisiejszej ekonomiki i organizacji rolnictwa wzbogaca się nieustannie o nowe podejścia, metody, a także instrumenty pozwalające analizować coraz to bardziej złożone układy wzajemnych zależności, będące w optyce jej zainteresowania. Na czele celów jakie przyświecają gronu badaczy, leży przekonanie, że włożony wysiłek intelektualny w rozpoznanie zachodzących obecnie procesów przyczyni się do podejmowania optymalnych decyzji nie tylko w zakresie bieżącego organizowania i kierowania produkcją rolniczą. Tym szczególnym wyzwaniem jest bowiem dalszy rozwój dorobku prognostycznego, który umożliwia także wydłużanie horyzon-

tu przewidywania zdarzeń. Perspektywa przewidywań jest z kolei skutecznie ograniczana przez coraz silniejszy wpływ czynników o charakterze globalnym, a odniesienie wyżej opisywanych zagadnień do warunków polskich wymaga dodatkowo uwzględnienia wpływu m.in. integracji europejskiej, niedokończonej transformacji polskiej gospodarki i innych, charakterystycznych dla polskiej rzeczywistości rolniczej¹.

Niezależnie od zmieniających się warunków ekonomicznych gospodarowania w rolnictwie, nie sposób pominąć tych uwarunkowań, które wiążą się ze sferą świadomości społecznej. Opinie i postawy samych rolników mają bowiem decydujący wpływ na rolniczą rzeczywistość². Podejmowane przez nich decyzje produkcyjne są często efektem uwzględniania przez rolników szeregu czynników, które wykraczają poza rachunek ekonomiczny. Ocena wpływu zmian rynkowych, bądź wpływu polityki rolnej na dokonujące się przeobrażenia w rolnictwie poszczególnych regionów napotyka zatem na „sferę faktów” mających swoje źródła także w osobowościowych cechach rolników, ich indywidualnym stosunku do prowadzonego obecnie gospodarstwa, znaczeniu dochodów rolniczych w strukturze źródeł utrzymania rodzin, a także postrzegania zawodu rolnika w istniejącym systemie wartości, jak i hierarchii celów życiowych wśród poszczególnych członków rolniczych rodzin.

2. CZĘŚĆ METODYCZNA

Zaprezentowane w opracowaniu wyniki badań nie odzwierciedlają postaw ogółu rolników Małopolski, lecz mają charakter wycinkowy. Badaniami objęto rolników sześciu gmin regionu (Gdów, Świątniki Górne, Sędziszów Świętokrzyski, Trzciana, Przecław, Żarnowiec). Doboru gmin do badań dokonano w sposób celowy, odrzucając losowo wytypowane gminy, które znacznie wyróżniały się od pozostałych. W ten sposób gospodarstwa poddane badaniom oddają charakter rozdrobnionego rolnictwa Małopolski. Poznanie zachowań rolników z takiego terenu, tj. o znacznie bardziej niekorzystnej strukturze agrarnej w stosunku do innych części kraju, z relatywnie małym znaczeniem dochodów rolniczych w strukturze źródeł dochodów rodzin rolniczych, a także niższą towarowością gospodarstw, specjalizacją itp., może mieć szczególne znaczenie w ocenie tempa przyszłych przemian strukturalnych na obszarach wiejskich w regionie. Ba-

¹ J. Zegar, *Dochody w strategii rozwoju rolnictwa*, Warszawa 2004.

² S. Moskał, *Psychospołeczne i kulturowe aspekty przebudowy wsi małopolskiej. Wieś i Doradztwo*, Kraków 1999.

dania wśród 330 rolników przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego w 2009 roku. Dobór gospodarstw do badań był losowy. Średnia powierzchnia badanych gospodarstw odbiega co prawda od statystycznej średniej powierzchni gospodarstw w regionie, lecz wynika to z faktu, że w polu obserwacji znalazły się tylko prowadzący działalność rolniczą.

3. POSIADANE ZASOBY ZIEMI W GOSPODARSTWACH

Średnia powierzchnia całkowita badanych gospodarstw wyniosła 11,17 ha oraz 10,33 ha UR. Połowa gospodarstw nie przekroczyła areалу 6,82 ha, w tym 5,85 ha UR. W badanej populacji aż 42% gospodarstw dysponowało obszarem poniżej 5 ha, a zaledwie co siedemnaste gospodarstwo miało co najmniej 30 ha. Z punktu widzenia skłonności rolników do podejmowania działań na rzecz zmian w posiadanych zasobach ziemi, interesujące jest jak oni sami oceniają wielkość użytkowanych gospodarstw. Niespełna połowa z nich (48%) ocenia, że jest ona „w sam raz”, a nawet „zbyt duża”. Tylko dla 39% jest ona zbyt mała. Warto zauważyć, że najczęściej przekonani o potrzebie powiększenia swoich gospodarstw byli rolnicy użytkujący obecnie gospodarstwa powyżej 20 ha (37% opinii w tej grupie). Nieco rzadziej dostrzegali taką potrzebę rolnicy użytkujący gospodarstwa o powierzchni poniżej 20 ha (26% opinii w tej grupie). Jednocześnie rolnicy tej grupy rzadziej oceniali posiadaną powierzchnię jako wystarczającą.

Rolnicy dokonując wyżej zaprezentowanej oceny niewątpliwie biorą pod uwagę nie tylko kryteria ekonomiczne działalności rolniczej, ale również obecne, a także oczekiwane dochody z innych (pozarolniczych) źródeł. Często taka ocena obciążona jest dodatkowo osobistym stosunkiem do gospodarstwa i bywa wyrazem osobistego niezadowolenia z obecnej sytuacji życiowej. Stąd też zapewne, rolnicy reprezentowali bardzo odmienne poglądy, co do obszaru gospodarstwa, które mogło by zapewnić utrzymanie średniej wielkości rodziny w przyszłości (będąc jedynym miejscem pracy rodziny). Rolnicy ocenili, że takie gospodarstwo powinno mieć powierzchnię przeciętnie około 41 ha i jest to wielkość 4 krotnie większa od aktualnie użytkowanej. Wspomniana rozbieżność ocen potwierdza się w krotności obecnie użytkowanej powierzchni UR w postulowanym obszarze gospodarstwa (tabela 1). Z danych wynika, że postulowany średni obszar w poszczególnych grupach obszarowych różni się ponaddwukrotnie. Ankietowani rolnicy zgodnie więc uznali, że optymalna powierzchnia takiego gospodarstwa odbiega i to znacznie od tej jaką użytkują obecnie. Niemniej jednak wyobrażenie rolników poszczegól-

nych grup obszarowych gospodarstw jest w swojej istocie zbieżne i odwołuje optymalną powierzchnię do gospodarstwa kilkudziesięcihektarowego.

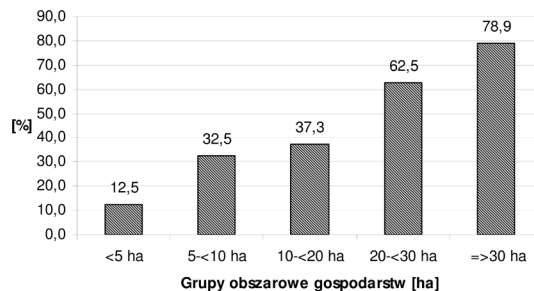
Jak ocena zbyt małej powierzchni gospodarstw przez ich właścicieli przekłada się na zrealizowaną koncentrację ziemi w badanych gospodarstwach? Wyniki badań dowodzą, że aż 31,3% gospodarstw powiększyło swoje gospodarstwa. Na powiększenie częścię decydowali się rolnicy posiadający już dzisiaj większe gospodarstwa, a także rolnicy w wieku 30–40 lat (rysunek 1). Powiększenia dokonywano zarówno poprzez kupno, jak i dzierżawę, odpowiednio 17 i 15% wskazań. Forma powiększenia gospodarstwa nie wynika jednak zazwyczaj z osobistych preferencji rolnika, lecz z istniejącej oferty na rynku – chociaż, jak się powszechnie uznaje, ziemię korzystniej jest kupić niż dzierżawić, przynajmniej docelowo.

Tabela 1. Opinie rolników nt. minimalnej powierzchni gospodarstwa, która umożliwiłaby przeciętnej rodzinie utrzymanie się wyłącznie z działalności rolniczej

Kategoria obszarowa gospodarstwa	Posiadana powierzchnia UR A	Postulowana powierzchnia UR B	Relacja powierzchni postulowanej do posiadanej
ha	ha	ha	B/A
<5	2,47	32,25	13,1
5-<10	6,38	41,05	6,4
10-<20	12,21	40,87	3,4
20-<30	20,86	54,00	2,6
=>30	55,61	79,47	1,4
Razem:	10,33	41,12	4,0

Źródło: badania własne.

Rysunek 1. Odsetek rolników, którzy dokonali powiększenia gospodarstwa w ostatnich pięciu latach w obrębie poszczególnych grup obszarowych

Źródło: badania własne.

Z tego względu, często w rolniczych środowiskach wiejskich, popyt na ziemię przewyższa jej podaż. Aż 33,6% rolników deklaruje chęć powiększenia własnego gospodarstwa, przy czym największe zamierzenia w tym kierunku mają młodzi rolnicy, którzy nie ukończyli 31 roku życia – 46%. Tzw. apetyt na ziemię wzrasta także równocześnie ze wzrostem obszaru obecnie prowadzonego gospodarstwa, jednak w grupie gospodarstw największych, tj. 100 i więcej hektarów zainteresowanie to słabnie (rysunek 2). Na uwagę zasługują sprecyzowane preferencje co do formy powiększania gospodarstwa. Rolnicy wolą ziemię kupić, niż wydzierżawić. Wśród zainteresowanych powiększeniem gospodarstwa 62 na 100 przedkłada w swoich preferencjach formę kupna nad dzierżawę ziemi. Szczególne zróżnicowanie w tym zakresie jest widoczne wśród rolników legitymujących się odmiennym wykształceniem. Przy czym wzrost poziomu wykształcenia przekłada się proporcjonalnie na wzrost zainteresowania dzierżawą ziemi. Po części wynika to z faktu umacniania się instytucji dzierżawy gruntów rolnych w naszym kraju, która znajduje coraz częściej swoje odzwierciedlenie w zrównaniu praw właściciela i dzierżawcy w drodze po unijne pieniądze. Świadomość tych kwestii jest niewątpliwie wyższa wśród lepiej wykształconych rolników. Innym, nie mniej silnie oddziałującym na preferencje rolników czynnikiem jest cena ziemi. Aż 83 na 100 rolników oceniło, że średnie ceny ziemi w jego okolicy są zdecydowanie za wysokie, by jej nabywanie znajdowało uzasadnienie ekonomiczne. Zaledwie 15 na 100 badanych oceniło, że poziom cen ziemi rolniczej jest do przyjęcia. Taka sytuacja potwierdza przyjęcie zachowań właścicieli ziemi rolniczej w innych krajach Europy Zachodniej przez ich odpowiedników w Polsce, którzy czerpią dochody nie z jej uprawy, lecz z czynszów dzierżawnych. Dla obrazowego ujęcia funkcji tej grupy posiadaczy ziemskich używa się często określenia „rolników kanapowych”, których istnienie w dużej mierze jest efektem skapitalizowania wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej³ i skutkuje podwyższeniem tzw. renty gruntowej, obniżając przez to wydajność pracy w rolnictwie⁴.

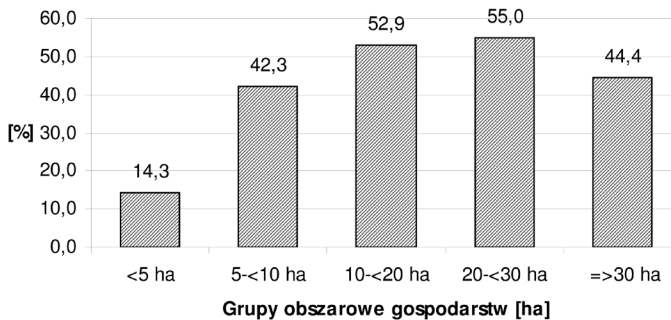
Pomijając ocenę samej dostępności cenowej ziemi przez rolników warto dodać, że relatywnie duże zainteresowanie powiększaniem gospodarstw

³ J. Rowiński, *Miejsce rolnictwa polskiego w rolnictwie europejskim*, [w:] *Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej*, red. T. Hunek, Warszawa 2006, s. 34–56.

⁴ B. Czyżewski, *Specyfika sektora rolnego w perspektywie teorii nowego instytucjonalizmu*, [w:] *Struktury kierowania agrobiznesem w Polsce. Teoria, analiza i tendencje*, red. W. Czernasty, B. Czyżewski, Poznań 2007, s. 46–52.

przez zainteresowanych musi skutkować jej niedoborami na lokalnych rynkach. Aż 67% badanych oceniło kupno ziemi jako trudne do zrealizowania ze względu na jej małą podaż, gdy tylko 17% ogółu było niezorientowanych. Nieco łatwiej jest natomiast wydzierżawić ziemię rolniczą. Rolników oceniających możliwość wydzierżawienia ziemi jako trudną było 46%, przy takiej samej liczbie niezdecydowanych. Trudności w dostępności ziemi rolniczej do wydzierżawienia częściej odczuwają rolnicy prowadzący większe obszarowo gospodarstwa, jednak i w tym przypadku zasada ta nie dotyczy gospodarstw o pow. 100 i więcej hektarów (tabela 2).

Rysunek 2. Zamiar powiększenia gospodarstwa wśród rolników poszczególnych grup obszarowych

Źródło: badania własne.

Tabela 2. Opinie rolników o dostępności ziemi rolniczej w ich okolicy

Rodzaj odpowiedzi			Grupy obszarowe gospodarstw [ha]					Ogółem
			<5	5-<10	10-<20	20-<30	=>30	
Czy w P. okolicy ziemię rolniczą jest (?):	łatwo	kupić	18,7	16,4	9,6	7,5	26,4	15,8
		wydzierżawić	42,5	26,6	32,7	40,0	57,9	37,7
	trudno	kupić	60,5	65,8	80,7	77,5	63,2	67,2
		wydzierżawić	38,8	54,5	59,6	37,5	36,9	45,6
	brak opinii	kupić	20,9	17,7	9,6	15,0	10,5	17,0
		wydzierżawić	18,7	19,0	7,7	22,5	5,3	16,7
Razem			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: badania własne.

Odrębnym zagadnieniem w ocenie posiadanych zasobów ziemi w gospodarstwach regionu jest rozdrobnienie użytkowanych gruntów. Badane gospo-

darstwa użytkowały średnio 6,9 odrębnych działek rolnych, przy czym średnia powierzchnia działki wyniosła 1,63 ha (tabela 3).

Tabela 3. Liczba odrębnych działek w zależności od powierzchni gospodarstwa

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw [ha]					Razem
	<5	5-<10	10-<20	20<30	=>30	
Średnia liczba działek w gospodarstwie	3,2	5,7	8,6	9,8	28,4	6,9
Średnia powierzchnia działki w gospodarstwie	0,98	1,44	1,53	2,22	1,99	1,63

Źródło: badania własne.

W obliczu tak dużego rozdrobnienia działek rolnych szczególnie pożądanym przedsięwzięciem jest poprawa przestrzennych warunków gospodarowania gospodarstw poprzez scalanie działek rolnych. Realizacja procesów scaleniowych napotyka zazwyczaj na dwie zasadnicze przeszkody. Po pierwsze, trudności z finansowaniem komasacji gruntów rolnych przez gminy. Po drugie, brak poparcia ze strony samych zainteresowanych dla tego typu działań. Warto dodać, że do rozpoczęcia scalania gruntów w gminach potrzebna jest akceptacja połowy ich właścicieli, bądź grupy właścicieli połowy użytków rolnych w gminie. Taką sytuację potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań, z których wynika, że taką akceptację komasacja uzyskuje od 43% rolników, przy 25% zdecydowanie przeciwnych. Poparcie rolników dla scalania gruntów w gminie wzrasta wraz z powierzchnią użytkowanych gospodarstw. Szczególnie przychylnie w tej kwestii wypowiadają się rolnicy z największych gospodarstw, tj. 30 i więcej ha. Odsetek poparcia w tej grupie wyniósł aż 68%, przy 16% przeciwnych temu rolników.

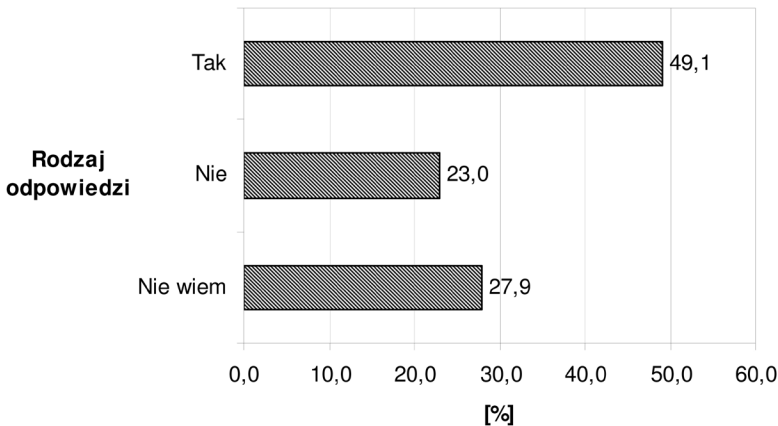
Przyczyn braku powszechnego poparcia dla prowadzenia procesów scaleńiowych wśród rolników można upatrywać wiele. Wśród nich warto wymienić: niechęć znacznej części rolników do rezygnacji z działek zlokalizowanych korzystniej (niekoniecznie z rolniczego punktu widzenia); wysoki odsetek rolników użytkujących niewielkie gospodarstwa, mające znikome znaczenie w strukturze źródeł utrzymania rodzin; sentyment do działek, zwłaszcza tych zlokalizowanych w bliskim sąsiedztwie działki siedliskowej – przy zwartej zabudowie wsi spełnienie oczekiwań wszystkich rolników co do lokalizacji gruntów nie jest wykonalne; a także doświadczenia innych rolników z gmin gdzie takie procesy są prowadzone. Szczególnie niekorzystne zdaniem rolników są algorytmy przeliczania powierzchni, z których wynika, że największe

korzyści odnoszą nie rolnicy, ale gminy, pozyskując (przy okazji) grunty na cele społeczne, inwestycyjne, których zapasy już się wyczerpały.

4. POSTAWY ROLNIKÓW WOBEC POSIADANIA ZIEMI

By przemiany strukturalne w rolnictwie mogły zachodzić w odpowiednim tempie potrzebna jest wystarczająca liczba zainteresowanych zarówno powiększaniem gospodarstw, jak i sprzedażą lub wydzierżawieniem ziemi rolniczej. Respondenci zapytani o opinię na temat gotowości rolników do sprzedaży lub wydzierżawienia ziemi w 49% stwierdzili, że rolnicy w ich okolicy byłiby skłonni zrezygnować z działalności rolniczej, gdyby mogli znaleźć inną pracę. Co piąty badany był przeciwnego zdania, a ponad 1/4 z nich nie miało zdania na ten temat (rysunek 3).

Rysunek 3. Opinie o gotowości innych rolników do sprzedaży lub wydzierżawienia ziemi w przypadku znalezienia innej pracy

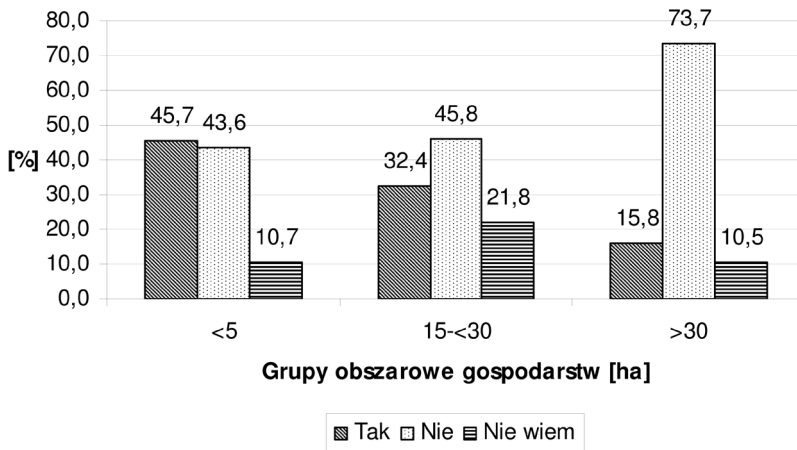

Źródło: badania własne.

Badani są jednak bardziej powściągliwi w czynieniu deklaracji o gotowości do sprzedaży lub wydzierżawienia ich własnej ziemi w podobnych warunkach, tzn. gdyby mogli znaleźć inną pracę. Wśród ogółu badanych rolników 37% wyraziło taką gotowość, przy czym zdecydowanie przeciwny był prawie co drugi z nich, a rzadziej niż co piąty nie miał zdania. Uzasadnionym wydaje się przyjęcie tezy, że w badanym regionie nadal występuje duże przywiązanie

nie do ziemi, przy czym badani uważają własne przywiązanie za szczególnie specyficzne dla nich samych i silniejsze u nich niż u pozostałych rolników regionu (rysunek 4).

Rysunek 4. Skłonność rolników do sprzedaży lub wdzierżawienia własnej ziemi

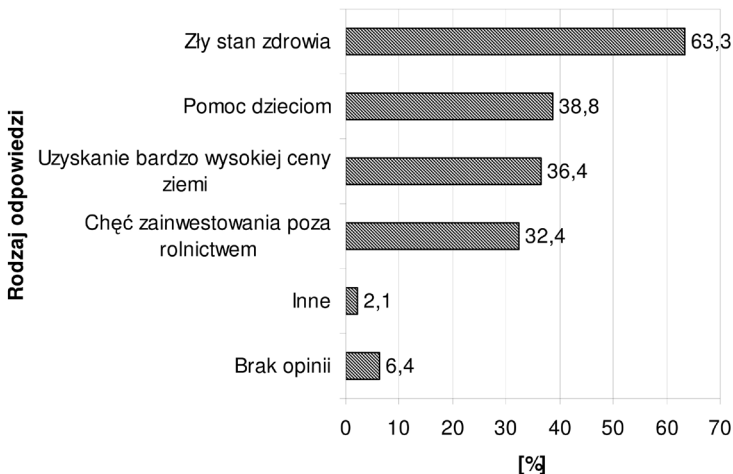

Źródło: badania własne.

Po części niechęć do pozbywania się ziemi wśród badanych rolników wynika z nadziei jakie wiążą oni z użytkowaniem gospodarstwa w przyszłości. Stąd odsetek deklarujących możliwość sprzedaży lub wdzierżawienia ziemi maleje wraz ze wzrostem powierzchni prowadzonych przez nich gospodarstw. Dla przykładu: wśród rolników gospodarujących na powierzchni poniżej 5 ha – 45,7%, a wśród gospodarstw powyżej 30 ha – 18,8% jest skłonnych zaprzestać uprawy ziemi, a zdecydowanie przeciwnych pozbywania się ziemi było odpowiednio: gospodarstwa poniżej 5 ha – 43,6%, gospodarstwa powyżej 30 ha – 73,7%.

Jakie są zatem inne motywy skłaniające rolników do sprzedaży ziemi? Respondenci zapytani o motywy, które ich zdaniem (poza możliwością znalezienia pracy poza rolnictwem) mogą skłonić rolników do sprzedaży ziemi, najczęściej wskazywali na zły stan zdrowia, uniemożliwiający kontynuowanie pracy w rolnictwie. Kolejne miejsca w rankingu wskazań zajęły: pomoc dzieciom, uzyskanie bardzo wysokiej ceny oraz chęć zainwestowania poza rolnictwem, jeśli miałyby to przynieść większe dochody (rysunek 5).

Rysunek 5. Inne motywy (poza możliwością znalezienia pracy poza rolnictwem), które zdaniem respondentów mogą skłonić rolników do sprzedaży ziemi

Źródło: badania własne.

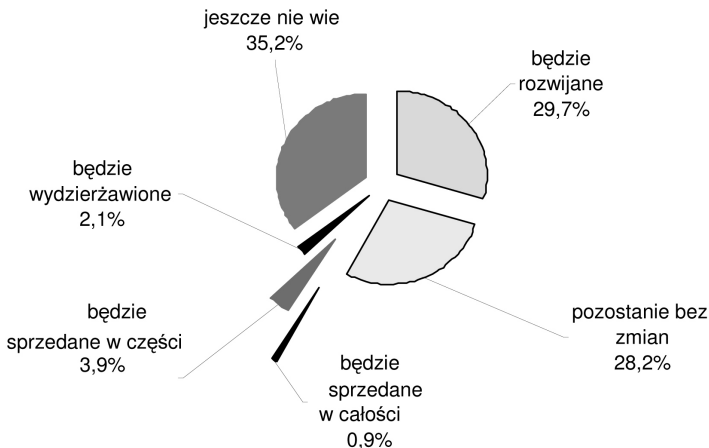
5. OCENA PERSPEKTYW ROZWOJU GOSPODARSTW

Większość badanych rolników ocenia własne gospodarstwa jako nierozwojowe – 57,1%. Częściej za rozwojowe uznają własne gospodarstwa Ci, którzy użytkują powyżej 10 ha użytków rolnych. Badani w większości już obecnie wiedzą, że nie można utrzymać się pracując wyłącznie w takim jak ich gospodarstwie. Aż 89,3% respondentów twierdzi, że jeśli nie jest to niemożliwe, to co najmniej trudne do zrealizowania. Warto dodać, że wpływ wielkości prowadzonego gospodarstwa na strukturę ocen jest bardzo duży jak na relatywnie małe zróżnicowanie powierzchni badanych gospodarstw. O ile wśród użytkowników gospodarstw do 5 ha, odsetek uznających, że utrzymanie się z ich gospodarstw jest niemożliwe wynosi 38,4 (%), to w grupie użytkujących 10–20 ha – 35,3 (%), a powyżej 30 ha żaden z badanych nie podzielił już takiej opinii. W tej ostatniej grupie gospodarstw (> 30 ha), aż 36,9% badanych oceniło, że dość łatwo można utrzymać się z ich gospodarstw. Ten pogląd podzieliło aż 30,0% rolników z grupy obszarowej 20 – <30 ha. Na wyróżnienie zasługuje, więc relatywnie duża grupa rolników gospodarujących na powierzchni UR zbliżonej do średniej unijnej uznających, że mogą utrzymać się ze swoich niewielkich warsztatów pracy. Jeśli by przyjąć, że to właśnie Ci rolnicy będą mieli

w przyszłości stanowić trzon produkcyjny rolnictwa regionu, to nie zagłębiając się w szczegółowe analizy ekonomiczne można mówić o ich konkurencyjności – przeto wiadomo, że nie mogą produkować drożej, bo rynek by tego nie zaakceptował. Jeśli zaś przewagi konkurencyjne leżą po stronie kosztowej (w tym mniejszym akceptowanym wynagrodzeniem za pracę własną), to z zaprezentowanej statystyki wyłania się konkurencyjna grupa gospodarstw, która przy zapewnieniu wsparcia na podobnym poziomie jak w krajach UE-15, może być konkurencyjną mimo mniejszych rozmiarów działalności – te zaś będą się zmieniały, gdy tylko sytuacja na to pozwoli.

Zamiary kontynuowania dotychczasowej działalności rolniczej wśród zdecydowanej większości rolników (tylko 6,9% z nich zamierza sprzedać lub wydzierżawić) mogą jednak skutecznie zahamować przemiany agrarne, z powodu zbyt małego tempa uwalniania ziemi rolniczej dla pozostałej części gospodarstw (rysunek 6). Niespełna co trzeci rolnik zamierza rozwijać własne gospodarstwo, przy czym warto zauważyć, że niekoniecznie musi to oznaczać zamiar powiększania obszaru gospodarstwa.

Rysunek 6. Zamiary co do dalszych losów gospodarstwa

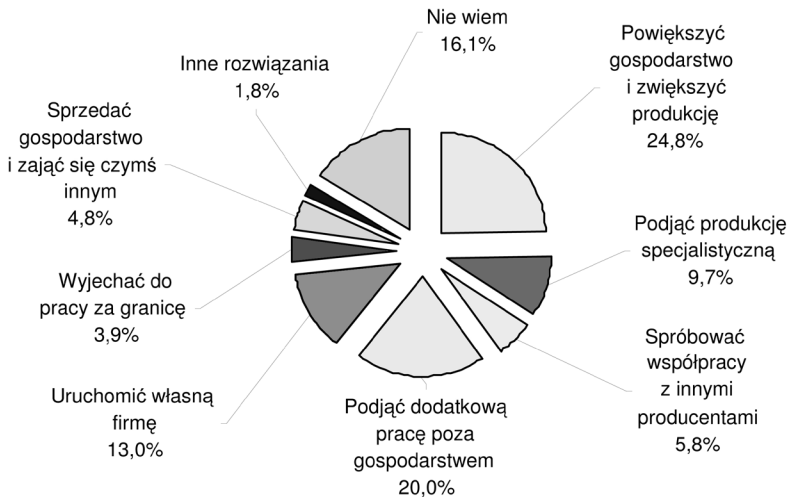

Źródło: badania własne.

Wbrew powszechnym sądom o braku następców chcących objąć prowadzenie gospodarstwa, większość badanych 69,6% sądzi, że w jego najbliższej rodzinie jest ktoś, kto mógłby je przejąć w przyszłości. Trzeba jednak mieć na względzie odmiennosc ocen wśród starszego i młodszego pokolenia, które

w badaniach nie zostało zapytane bezpośrednio. W obliczu zbyt niskich dochodów, które pozwalałyby na utrzymanie rodziny z pracy w badanych gospodarstwach, rolnicy zostali zapytani o najlepsze rozwiązanie w celu zwiększenia dochodu i zapewnienia przyszłości ich rodzinom. Najczęściej wskazywano na powiększenie gospodarstwa i wzrost skali produkcji – 24,8% wskazań, przy czym w grupie gospodarstw największych na ten sposób wskazało 63,2% badanych (rysunek 7).

Rysunek 7. Jakie byłoby najlepsze rozwiązanie w celu zwiększenia dochodu i zapewnienia przyszłości P. rodziny?

Źródło: badania własne.

Podobnie często wskazywano na potrzebę podjęcia dodatkowej pracy 20,0% odpowiedzi, przy czym w grupie gospodarstw największych możliwość ta była brana pod uwagę tylko przez 5,3% rolników. W sposobie na zwiększenie dochodu poprzez specjalizację widzi szansę, co dziesiąty badany, a łącznie rozwiązania polegające na poszukiwaniu dochodów w przyszłości w obrębie działalności rolniczej stanowiły 40,3% ogółu wskazań.

6. PODSUMOWANIE

Przeprowadzone badania pokazały, że rolnicy regionu bacznie obserwują dokonujące się w ich otoczeniu zmiany. Częściej strategia ich działania kon-

centruje się na zamiarze powiększenia własnych gospodarstw niż na zamiarze ich likwidacji. Relatywnie duże zainteresowanie ziemią i ograniczona jej podaż mogą być skutecznym hamulcem przemian strukturalnych w rolnictwie regionu. Niepokojącym jest dostrzeganie przez stosunkowo małą grupę rolników innych rozwiązań wykraczających swoim zakresem poza rolniczą działalność produkcyjną, które można by podjąć w celu zwiększenia dochodu. Aż 40% badanych upatruje takich szans w ramach kontynuowania dotychczasowej działalności rolniczej. Bolączką dokonujących się przeobrażeń strukturalnych jest więc zbyt wolne tempo uwalniania ziemi rolniczej, trafiającej na lokalne rynki. Oba wyżej wymienione procesy wykazują bowiem oczywisty związek funkcyjny, w którym decydującą rolę będą odgrywały czynniki rzutujące na postawy rolników wobec własnej ziemi. Warto jednak zaznaczyć, że faktyczna niechęć rolników do pozbywania się ziemi jest nie tyle wynikiem przywiązania do ziemi, ojcowizny itp., ale przede wszystkim braku alternatyw zarobkowania – zwłaszcza na terenach oddalonych od ośrodków miejskich.

W świetle wyników przeprowadzonych badań rysuje się pewien obraz przemian strukturalnych na obszarach wiejskich Małopolski, w którym uruchomienie potencjału przemian strukturalnych w rolnictwie będzie uzależnione od przebiegu ogólnogospodarczego rozwoju regionu.

SUMMARY

In the article results of researches carried out in 2009 among farmers in six districts located in Malopolska region have been presented. The aim of the article is the presentation farmers' opinions and attitudes against accomplishing structural alternations in their vicinity. The author focused his attention on farmers' attitude towards their own soil depending on its importance for famili incomes. Getting to know farmers' intentions against further fates of their farms, and also getting to know their estimations about the future of their farms in the vicinity can have particular significance in the prognosis and program of further development of rural areas – especially in such region with a big agrarian overpopulation like the Malopolska is.